

*Даля Леонідівна Кобелєва,
канд. філос. наук, старший викладач ЗВО кафедри
ЮНЕСКО “Філософія людського спілкування” та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

КОНЦЕПЦІЯ “НОМО DEUS”

В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПРАЦЯХ Ю. Н. ХАРАРІ

Праці сучасного ізраїльського історика, професора Єврейського університету в Єрусалимі Юваля Ноя Харарі стають все більш популярними серед дослідників, які займаються питаннями осмислення проблем виникнення, розвитку та подальших перспектив людства. Аналіз еволюції людської цивілізації від виникнення виду “Homo Sapiens” і до теперішнього часу, а також ідеї щодо перспектив майбутнього, представлений Харарі в книгах “Sapiens: Коротка історія людства” та “Homo Deus: Коротка історія майбутнього”, викликає дуже неоднозначні реакції. З одного боку, академічні вчені висловлюють претензії до автора щодо недостатньої доказової бази, ненаукового стилю викладання матеріалу та чрезмерної “сенсасійності” подання інформації. З іншого боку, праці Харарі знаходять відгук серед широкого загалу читачів, оскільки в них доступно та майстерно показані основні етапи формування світу людей, проведені паралелі та показана взаємодія таких глобальних феноменів як колективна свідомість, гроші, наукове знання та технології, ідеологічні системи, що привело в результаті до формування сучасної культури; висловлені та обґрунтовані ідеї щодо подальших шляхів розвитку людства.

З нашої точки зору, незважаючи на певні недоліки праць Харарі, вони, безумовно, заслуговують на увагу наукової спільноти, оскільки філософські роздуми щодо основних проблем людської цивілізації ніколи не втрачають своєї актуальності, а особливо за часів, коли розвиток науки та суспільних

відносин відбувається з небувалою швидкістю, та результати цього розвитку взагалі можуть поставити під загрозу існування людини.

В цій статті ми розглянемо концепцію Харарі щодо майбутнього людини, викладену в його книзі “Homo Deus: Коротка історія майбутнього” [3]. Ідеї автора, з нашої точки зору, можуть бути дуже корисними в межах філософсько-історичного аналізу феномену людини та її буття, тому потребують детального аналізу.

“З появою перших філософських вчень, однією із “центральных” тем для роздумів постає людина. Що таке людина? в чому її сутність? в чому сенс її життя? характер та особливості взаємодії людей, людина та суспільство – ось лише деякі із глобальних питань, якими цікавиться філософія та інші гуманітарні науки, намагаючись розгадати загадку людського буття. Таким чином, однією з найбільших вагомих філософських проблем та загадок для людини є вона сама. Людину цікавить не тільки її минуле та сьогодення, але і її перспективи на майбутнє [1, с. 92]”.

Харарі будує концепцію, згідно з якою, людство проходить три основні етапи в своєму розвитку. Ці етапи визначаються трьома революціями: когнітивною, аграрною та науковою [2]. Перша “революція” формує людину сучасного типу, а саме, вид “Homo Sapiens”, друга – обумовлює розвиток сучасної культури людства, третя – “здатна привести до закінчення історії людства, та започаткувати вже нову історію, до якої людина, в тому вигляді, як вона існує зараз, може вже не мати ніякого відношення [1, с. 93]”. Людина мабутнього – це і є “Homo Deus”.

Майбутнє людства напряму пов’язане з особливим становищем науки в сучасній цивілізації. Поєднана із технологією та ідеологією капіталізму, сучасна наука немає жодних перешкод на своєму шляху. Більш того, розвиток людини, її світогляду, соціальних та культурних феноменів, відбувається під впливом розвитку науки та техніки. Розвиток технологій і призведе згодом до появи людини нового типу та “нового” людства.

Книгу “Homo Deus” Харарі починає з того, що представляє сучасну епоху як найбільш стабільну та мирну. Це ствердження здається абсурдним, особливо з огляду на “криваву” історію ХХ століття, але якщо подивитись з більш глобальної точки зору, то виявляється, що “вперше в історії обжерливість вбиває людей більше ніж голод, від старості вмирають частіше, ніж від інфекційних хвороб, а кількість самогубств перевищує число смертей від рук військових, терористів і злочинців разом узятих [3, с. 8]”. Якщо у минулому люди сприймали мир як тимчасову відсутність війни, то зараз цивілізація сягнула такого рівня, коли вважається, що “...справжній мир – не просто відсутність війни. Справжній мир – це неможливість війни [2, с. 424]” – пише Харарі.

Перемігши ці проблеми, людство замислилося над тим, що робити далі, особливо з огляду на наявність інформаційних і біотехнологій [3, с. 9]. Харарі припускає, що наступними глобальними цілями людства стануть безсмертя, щастя та божественність [3, с. 30].

Перша проблема – це безсмертя. Якщо раніше таке явище як “смерть” сприймалось в якості однієї з сутнісних характеристик людини, та позбутися її можна було хіба що в межах релігійних систем. Безсмертя розумілось як щось, що можливо лише за межами життя людини: безсмертя у раю, або безсмертя у пам’яті людства. То зараз, людські хвороби, а, отже, і сама смерть (як їх логічний наслідок), починають сприйматися як суто технічні, або наукові проблеми, які потребують свого розв’язання, а, значить, припускається сама думка про то, що смерть можна подолати. Смерть не зникне, але зникне необхідність вмирати. Така ситуація призведе до глобальних суспільних наслідків. Наприклад, “... стануть іншими структура сім’ї, шлюбу, стосунки батьків і дітей [3, с. 35]”. І не тільки це. Оскільки, медицина хоча і робить значні кроки до лікування тяжких хвороб, але залишається справою достатньо дорогою. Звідси можемо припустити, що і “безсмертя” буде (принаймні в найближчій перспективі) доступне далеко не всім соціальним шарам. Тому, цілком можливо, що в майбутньому, буде сформовано новий соціальний шар,

так звану “безсмертну еліту”. Таке явище може похитнути соціальну систему, оскільки одним із факторів, які врівноважують соціальну несправедливість, є уявлення про те, що всі люди, незважаючи на соціальну нерівність, залишаються рівними перед смертю. Що буде, якщо і необхідність вмирати буде торкатися не всіх, що стане з відчуттям справедливості? Це дуже складні та нетривіальні питання, над якими слід замислитись сучасній філософії.

“Другим за важливістю пунктом в нашому порядку денному, ймовірно, стане пошук формули щастя [3, с. 40]”, – пише Харарі. Роздуми Харарі про щастя займають значне місце в його творах. Чи стала людина щасливіша в сучасну епоху і як взагалі визначити рівень щастя? В результаті своїх міркувань, Харарі приходять до висновку про те, що щастя взагалі не залежить від об’єктивних умов; не залежить воно від багатства і здоров’я. Скоріше за все, воно залежить від “кореляції між об’єктивними умовами і суб’єктивними очікуваннями [2, с. 453]”. Та всупереч чисельним спробам відтворити рай на Землі, людина як біологічна система ніби “...запрограмована на підтримку певного рівня щастя [2, с. 457]”. [1, с. 94]

Незважаючи на це, сучасна наука продовжує пошуки рішення проблеми людського щастя. Оскільки щастя, отримане в результаті внутрішньої духовної роботи суб’єкта – річ дуже складна, і для багатьох взагалі недосяжна (хоча сам Харарі приходять до висновку про те, що рівень щастя людини безпосередньо залежить від відчуття “сенсу життя”, яке сама ж людина і має генерувати), вчені намагаються прийти до щастя використовуючи знання біохімії. Саме цей шлях Харарі вважає основним у майбутньому.

“Прагнучи до блаженства і безсмертя, люди фактично намагаються шляхом удосконалення перетворити себе в богів [3, с. 55]”. Це і є, на думку Харарі, проект переходу людської цивілізації зі стану “Homo Sapiens” до стану “Homo Deus”. “Апгрейд людей в богів може йти одним з трьох шляхів: біо-інженерія, кібогр-інженерія та інженерія неорганічних істот [3, с. 55]”, – вважає Харарі. Протягом усієї своєї історії людство розвивалось в межах органічного світу. Але зараз розвиток науки і технології дозволяє вийти за межі органічної

системи, та продовжити буття людини в неорганічному світі. А це вже дає необмежені можливості розвитку людської цивілізації. “... Як тільки технології дозволяють нам реконструювати людський мозок, Homo Sapiens зникне, історія людства закінчиться і почнеться абсолютно новий, недоступний нашому з вами розуміння процес [3, с. 59]”, – пише Харарі.

Всі наші уявлення щодо майбутнього, як правило, ґрунтуються на додаванні якихось нових рис до сучасного стану людства. Харарі пропонує нам зовсім іншу точку зору. Він вважає, що людство в нашому сучасному розумінні, взагалі зникне, а точніше, перетворить само себе на щось зовсім нове, на щось таке, що недоступно нашому сучасному розумінню. По суті, ми навіть не можемо уявити, яка буде людина в майбутньому, тому, що це буде зовсім не людина, а щось інше, з іншою свідомістю та іншими формами існування.

Ці міркування Харарі здаються нам дуже цікавими. Якщо притримуватись такої точки зору, виявляється, що зараз, вперше в історії філософії, побудова моделей майбутнього втрачає свій сенс. Філософія завжди намагалась уявити, яким буде суспільство майбутнього, але зараз такі моделі втрачають своє значення, тому що вони будуються на основі сучасних когнітивних можливостей, а в майбутньому свідомість людини має всі шанси змінитися докорінно.

Таким чином, “Homo Deus” – це сутнісно інший стан існування людства. Зараз ми можемо лише прогнозувати його настання, спираючись на ті тенденції, які існують в межах науки, технології та ідеології. Людство вже майже підійшло до межі свого біологічного існування, і скоро може розпочатися ера переходу до неорганічного існування. Харарі пише про те, що люди вже майже стали богами. Вони вже майже безсмертні, майже щасливі і дуже могутні. Вони здатні перетворювати навколишній світ і самих себе, конструювати нові форми життя та їх поєднання. Раніше така могутність була притаманна хіба що богам, а зараз ми самі в змозі керувати своїм розвитком, своєю історією. Отже люди стають богами, але що це за боги? Це

безвідповідальні боги, які не знають чого вони насправді хочуть та не усвідомлюють наслідки своїх дій. Це і є найсуттєвішою проблемою сучасної цивілізації. Навряд чи вдасться повернути історію назад, зупинити технологічний прогрес, а отже, наші дії так чи інакше призведуть до необоротних наслідків. Тому філософії слід замислитись, скоріше, не над тим, як зберегти існуючий світ та людину в ньому, а над тим, який новий світ ми хочемо створити. [1, с. 95]

В межах філософії однією з центральних проблем завжди була проблема “сенсу” в різних її інтерпретаціях. В теперішній час ця проблема набуває особливого значення. Перед філософією та іншими гуманітарними науками постає реальне завдання пошуку “сенсу життя” для майбутнього людства. Ми не можемо уявити, в яких формах буде відбуватися буття людини, але ми можемо закласти сенс цього буття. Даний висновок, на наш погляд, є однією з основних ідей, до яких Харарі намагається підвести своїх читачів. “Ось для чого потрібно вивчати історію: не для того, щоб передбачати майбутнє, а щоб звільнитися від минулого і задуматися над альтернативними перспективами [3, с. 81]”, – підсумовує Харарі.

Література

1. Кобелева Д.Л. Буття людини. Сучасність і майбутнє (філософські роздуми щодо ідей Ю.Н. Харарі) /Д. Л. Кобелева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2020. – № 61. Серія : Теорія культури і філософія науки. – С. 90-96.
2. Харари Ю. Н. Sapiens: Краткая история человечества : монография. Москва : Синдбад, 2018. 512 с.
3. Харари Ю. Н. Homo Deus: Краткая история завтрашнего дня : монография. Москва : Синдбад, 2018. 496 с.